

K systému komunistickej pracovnej výchovy

Prof. dr. ONDREJ BALÁŽ, DrSc.,
Ústav experimentálnej pedagogiky SAV, Bratislava

Komunistická výchova je svojím charakterom zložitým systémom, ktorého súčasťou je subsystém pracovnej výchovy. Systém komunistickej výchovy je mnohostranne spojený so spoločenskou sústavou, ktorú môžeme považovať z hľadiska štruktúrno-systémového prístupu za supersystém.

Podrobnejšia analýza sústavy komunistickej výchovy si vyžaduje vymedzenie pojmu »systém«. Ide o množstvo prvkov nachádzajúcich sa medzi sebou vo vzťahoch a súvislostiach, ktoré tvoria určitý celok, jednotu. Ako uvádza Filozofický slovník, má pojem systému dlhú históriu. »Od Aristotela pochádza tvrdenie, že celok je viac ako súhrn jeho častí.«¹⁾

Teoretickým východiskom pre marxistickú aplikáciu štruktúrno-systémového prístupu vo vedeckom výskume je dialektický materializmus. Marx a Engels použili túto metódu pri analýze jedného z najzložitejších objektov skúmania — systému ekonomických vzťahov kapitalistickej spoločnosti, čím utvorili metodologické základy systémového prístupu v spoločenskovednom výskume. Nepochybne sformuloval marxizmus princípy vedeckého poznania celistvých vyvíjajúcich sa systémov.

V sústave komunistickej výchovy názorne vidíme v praxi jeden zo základných princípov systému, t. j., že ho charakterizujú nielen spojenia a vzťahy medzi prvkami, ktoré ho tvoria, ale aj nerozlučná jednotu s prostredím.

Štruktúru, morfológiu systému vyjadruje hierarchičnosť, mnohoúrovňovosť: »Jednotlivé úrovne systému podmieňujú určité aspekty jeho fungovania, kým celistvé fungovanie je výsledkom vzájomného pôsobenia všetkých jeho stránok a hierarchických úrovní.«²⁾

Sústava komunistickej výchovy je cieľavedomý systém, ktorého fungovanie je podriadené spoločnosťou určeným cieľom. Pri analýze systému komunistickej výchovy a jeho zložky — subsystému pracovnej výchovy — musíme sa

1) *Filozofický slovník*. Bratislava 1974, s. 511.

2) *Tamže*, s. 512.

orientovať predovšetkým na charakteristiku mnohostranných spojení a vzťahov vo vnútri sústavy s osobitným zreteľom na pracovnú výchovu a na vonkajšie vzťahy a spojenia, najmä so spoločenským a prírodným prostredím. Pracovnú výchovu budeme skúmať v súlade s našim zámerom ako systém. V princípe totiž je možné, aby jednotlivé prvky systému a subsystemy vystúpili za istých okolností a požiadaviek ako systém. So zreteľom na zameranie našej analýzy budeme preto venovať osobitnú pozornosť štruktúre a fungovaniu systému pracovnej výchovy bez narušenia hierarchie komunistickej výchovy, ktorá je vo vzťahu k pracovnej výchove vyšším systémom. Tieto názory neboli ešte všeobecne akceptované — je to jedno z východísk teoretickej analýzy problematiky, ktoré utvára možnosti na hlbšie rozpracúvanie.

Podľa názoru F. F. Koroleva v pedagogike doposiaľ sa systémový prístup aplikuje nedostatočne. Pedagogika neuskutočňuje spravidla systémovú analýzu, ale vymedzuje obvykle jednotlivé objekty skúmania popísaním podstatných znakov, odhalením niektorých spojení a vzťahov a chápe ich ako akési autonómne celky. Systémový prístup si vyžaduje, aby príslušné sústavy (napríklad sústava komunistickej výchovy, vzdelávacia a školská sústava, sústava pracovnej výchovy) analyzovali sa v jednote s prostredím ako súčasť supersystému spoločenského zriadenia a spoločenskej základne a nadstavby. Takáto analýza predpokladá vedeckú charakteristiku štruktúry, vzťahov a vzájomných väzieb jednotlivých prvkov a komponentov analyzovaných sústav. (Na grafoch č. 1 a č. 2 uvádzame náčrty systému komunistickej výchovy a systému pracovnej výchovy.)

Pri systémovej analýze pracovnej výchovy má osobitný význam prognostické zameranie. Ciele, obsah, proces a prostriedky pracovnej výchovy musíme posudzovať a určovať v kontexte s prognózou celospoločenského vývinu po konfrontácii s trendom rozvoja ekonomiky, vedy a techniky, s prihliadnutím na predpokladané štrukturálne zmeny.

Preto je nepochybné, že sústava komunistickej výchovy a jej zložka (súčasť) — systém pracovnej výchovy — nemôžu byť autonómne. Len poznaním a využívaním rozvojových tendencií socialistickej spoločnosti, ekonomických, sociologických, medicínskych, technických, demografických a iných vedeckých poznatkov, ich vzájomných vzťahov a spojení môže sa realizovať systémový prístup. Takto je možné dospieť k stanoveniu progresívneho modelu pracovnej výchovy ako systému, jeho štruktúry, väzieb a podmienok fungovania.

I keď sme len na začiatku marxistickej aplikácie systémového prístupu v pedagogike, predpokladáme, že v budúcich rokoch podstatne sa prehĺbi štruktúrno-systémová analýza ako jeden z možných prístupov k poznávaniu výchovno-vzdelávacích javov, pričom východiskom a filozofickým základom je a zostáva dialekticko-materialistická metodológia. Z uvedených aspektov možno len súhlasiť s názorom F. F. Koroleva, ktorý písal: »Budúcnosť povedie k tomu, že myšlienky optimálneho riadenia procesov rozvoja sa stanú charakteristickými pre všetky oblasti skutočnosti, budú vedúcimi v medicíne, biológii, ekonomike a p e d a g o g i k e« (podčiarkol O. B.).³⁾

³⁾ Korolev, F. F.: *Systémový prístup a možnosti jeho aplikácie v pedagogických výzkumoch*. Pedagogika, 21, 1971, č. 5, s. 680.

K analýze systému pracovnej výchovy sme pristupovali z uvedených teoretických východísk. Prihliadali sme k hlavným princípom štruktúrno-systémovej analýzy, k základným poznatkom teórie pracovnej výchovy a k niektorým sociálno-ekonomickým aspektom, ktoré sú podmienené perspektívnym rozvojom vyspelej socialistickej spoločnosti v podmienkach rýchleho vedeckého a technického pokroku.

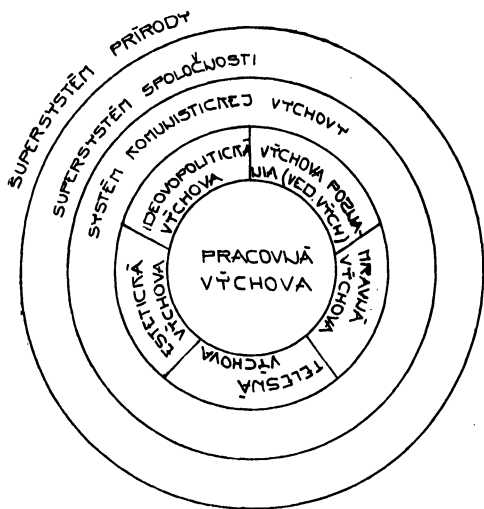
Pri aplikácii systémového prístupu na teóriu pracovnej výchovy je potrebné si uvedomiť zložitosť pedagogických javov. A. T. Iljinová upozorňuje na špecifické problémy využívania tohto prístupu v pedagogike. Píše:

»Pedagogické javy sú svojím charakterom veľmi zložité a podliehajú obrovskému množstvu rozličných účinkov a vplyvov, niektoré vplyvy a účinky je možné riadiť, iné, existujúce objektívne, nepodliehajú pôsobeniu riadiaceho centra daného systému, ale pri systémovo-štruktúrnom prístupe ich treba brať do úvahy.«⁴⁾

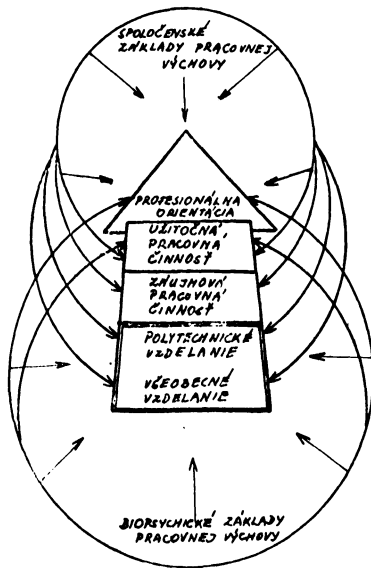
Faktory objektívne existujúce sú napríklad spoločenský systém, štruktúra spoločnosti a úroveň rozvoja výrobných síl. Ich pôsobenie na ciele, obsah a prostriedky pracovnej výchovy majú určujúci vplyv. Medzi základné faktory, ktoré podliehajú riadeniu, patrí proces pracovnej výchovy, v rámci ktorého učiteľ a žiak sú základnými prvkami. V ich interakcii sa realizujú ciele, úlohy a obsah pracovnej výchovy. Výber metód a organizačných foriem v procese pracovnej výchovy patrí k riadeným faktorm systému a v značnej miere vplýva na jeho fungovanie.

Pri vymedzení štruktúry systému je nutné určiť klasifikačné hľadiská. V našom prípade uplatňujeme dva základné aspekty — obsahový a inštitucionálny.

NÁČRT SYSTÉMU KOMUNISTICKEJ VÝCHOVY

NÁČRT SYSTÉMU PRACOVNEJ VÝCHOVY NA VŠEOBECNOVZDELÁVACEJ ŠKOLE

4) Iljina, A. T.: *Systémově strukturní přístup v pedagogice*. Praha 1974, s. 24.

Do systému komunistickej pracovnej výchovy na všeobecno-vzdelávacej škole možno z aspektu jeho obsahu začleniť tieto subsystémy:

1. všeobecné, polytechnické vzdelanie,
2. záujmovú pracovnú činnosť,
3. verejno-užitočnú pracovnú činnosť,
4. profesionálnu orientáciu.

Uvedené subsystémy sú vo vzájomnej spätosti, podmieňujú sa, tvoria celok, ktorý má dynamický charakter a smeruje k objektívne stanoveným cieľom.

Za ďalšie základné klasifikačné hladisko považujeme inštitucionálny aspekt, t. j. budeme skúmať, v ktorých spoločenských inštitúciách sa uskutočňuje pracovná výchova. Pri tvorbe systému z uvedeného aspektu vzniknú nasledovné subsystémy:

1. Pracovná výchova v rodine.
2. Pracovná výchova v škole.
3. Pracovná výchova v mimoškolských výchovných zariadeniach.
4. Pracovná výchova v spoločenských organizáciách.

So zreteľom na to, že klasifikačné hladisko podľa obsahu pracovnej výchovy nám dáva dostatočné možnosti na podrobnú charakteristiku podstaty a »chovania« systému, budeme analyzovať predovšetkým prvky a faktory tejto štruktúry.

1. Všeobecné polytechnické vzdelanie

Pod pojmom »všeobecné vzdelanie« spravidla rozumieme vzdelanie v najširšom slova zmysle, zahrňujúce základné poznatky zo všetkých vedných odborov a praktické skúsenosti, ktoré utvárajú predpoklady pre získavanie kvalifikácie a pre začlenenie človeka do práce a spoločnosti. V procese osvojenia poznatkov a činností rozvíjajú sa poznávacie procesy a formuje sa osobnosť človeka. Rozoznávame spravidla dve hlavné kategórie vzdelania — všeobecné a odborné, pričom všeobecné tvorí základ prístupný všetkým členom spoločnosti a odborné nadstavbu, diferencovanú podľa profesionálnych potrieb a aspirácií jednotlivých členov spoločnosti. Buržoázna pedagogika stotožňovala pojem vzdelania so všeobecným vzdelaním a odborné vzdelanie považovala len za praktickú prípravu k výkonu špecializovaných pracovných činností, povolania alebo skupín povolaní. Socialistická teória všeobecného vzdelania tento prístup odmieta a považuje všeobecné a odborné vzdelanie za dve základné súčasti systému vzdelania človeka, podmieňujúce jeho život a prácu v spoločnosti, ktorá stále rýchlejšie uplatňuje výtobytky vedy a techniky. Revolučné premeny sú podmieňujúcim faktorom pre kvantitatívny a kvalitatívne zmeny vzdelávania, ktoré spätne pôsobí na ďalší rozvoj spoločnosti.

V poslednom období venuje socialistická pedagogika veľkú pozornosť rozpracúvaniu teórie všeobecného vzdelania. Jednou z najvýznamnejších prác z tejto oblasti je publikácia predsedu Akadémie pedagogických vied NDR Gerharta Neunera: K teórii socialistického všeobecného vzdelania. G. Neuner zdôrazňuje vo svojej knihe, že výchova všestranne rozvinutej socialistickej osobnosti si vyžaduje rovnako všeobecné a odborné vzdelanie. Píše: »V socialistickej spoločnosti vychádzame z toho, že všetci čle-

novia spoločnosti si môžu a musia osvojiť všeobecné a odborné vzdelanie. V jednotnej socialistickej školskej sústave máme všetky predpoklady. Preto môžeme kritériá pre odlišovanie všeobecného a odborného vzdelania získať len tak, keď sa pýtujeme, aký špecifický prínos k všestrannému rozvoju socialistickej osobnosti znamenajú všeobecné a odborné vzdelanie, ktoré stranky osobnosti formujú predovšetkým, na ktoré vzdelávacie obsahy a kultúrne oblasti sú zamerané a v čom sa prejavuje ich špecifická funkcia z hľadiska prípravy pre život.«⁵⁾

Socialistická pedagogika považuje všeobecné vzdelanie za základný prostriedok osvojovania vedomostí, zručností a návykov potrebných každému človeku bez ohľadu na jeho budúce povolanie a špecializáciu. »V nerozlučnej spätosti so všeobecným vzdelaním je polytechnické vzdelanie. Oboznamuje žiakov s vedeckými základmi súčasnej výroby, jej hlavnými odvetvami, vyzbrojuje návykmi používania najrozšírenejších pracovných prostriedkov, rozvíja tvorivé technické schopnosti a vychováva lásku a úctu k práci. Väzba medzi všeobecným a polytechnickým vzdelaním je obojstranná: bez znalostí základov vied nemôžu sa osvojovať princípy súčasnej výroby; z druhej strany polytechnické vzdelanie súčasne mení charakter všeobecného vzdelania« (podčiarkol O. B.).⁶⁾

Všeobecné a polytechnické vzdelanie na všeobecnevzdelávacej škole tvoria dve časti celku, vzájomne sa podmieňujúce a ovplyvňujúce. Súčasnú polytechnické vzdelanie je najrevolučnejším prvkom socialistickeho všeobecného vzdelania a naopak široké a moderné všeobecné vzdelanie je hlavným predpokladom cieľavedomej realizácie princípu polytechnického vzdelávania v podmienkach rýchleho vedeckého a technického rozvoja. Princíp polytechnizmu je podstatným, charakterizujúcim znakom socialistickeho všeobecného vzdelania a výrazne ovplyvňuje koncepciu socialistickej všeobecnevzdelávacej školy. Preto zaraďujeme všeobecné a polytechnické vzdelanie ako spoločný prvok systému pracovnej výchovy na všeobecnevzdelávacej škole. Nerozlučná spätosť všeobecného a polytechnického vzdelania, jednota cieľov, obsahu, prostriedkov a procesu opravňuje nás definovať tento základný prvok systému pracovnej výchovy ako »všeobecné, polytechnické vzdelanie«. Takéto poňatie všeobecného, polytechnického vzdelania vyjadruje jednotu poznávania a osvojovania vedomostí, zručností a návykov v aktívnej činnosti, vzájomnú spätosť učenia a práce. Všeobecné, polytechnické vzdelanie stáva sa základom a východiskom pre rozvoj tvorivých, mnohostranných záujmových činností, verejno-užitočnej práce a dlhodobého procesu profesionálnej orientácie. Systém pracovnej výchovy utvára pevné a dynamické základy pre spojenie školy s politickou, výrobnou a kultúrnou činnosťou socialistickej spoločnosti.

Všeobecné, polytechnické vzdelanie zahrňuje preto v období rýchleho vedeckého a technického rozvoja nasledovné poznatkové okruhy, rozhodujúce pre začleňovanie človeka do života a práce:

1. *Prírodovedno-matematické základy moderného výrobného procesu,*

⁵⁾ Neuner, Gerhart: *Zur Theorie der sozialistischen Allgemeinbildung*. Berlin 1973, s. 138.

⁶⁾ *Pedagogičeskaja encyklopedija*, zväzok 3. Moskva 1966, s. 142.

pričom si zasluhujú osobitnú pozornosť tie vedomosti a spôsobilosti, ktorých aplikačné možnosti sú široké.

2. *Základné poznatky o univerzálnych technických zariadeniach v hlavných výrobných odvetviach*; predovšetkým o elektrickom pohone, motoroch, o elektrickom kontrolnom a riadiacom systéme, o základnom zariadení priemyselnej automatizácie a pod.

3. *Metódy technických výpočtov, znázornenie technických zariadení a technologických procesov*, predovšetkým: technické kreslenie, výpočty vzťahujúce sa na techniku a technológiu, základy technického plánovania, príslušné štatistické operácie.

4. *Základné poznatky o strojoch a mechanizmoch a o ich konštrukcii*.

5. *Základné poznatky o ekonomike a organizácii výroby a služieb*.

6. *Základné poznatky o našom spoločenskom zriadení a jeho perspektívach a aplikácia týchto poznatkov, spôsobilostí a zručností v spoločenskej činnosti v širšom alebo užšom zameraní podľa povahy príslušného odboru alebo profesie*.

Naša koncepcia podčiarkuje svojím poňatím jednotu vedomia a konania, psychickej a fyzickej činnosti, učenia a práce v celom procese výchovy a vzdelávania na všeobecnevzdelávacej škole. Táto jednotu bude vyjadrovaná súladom medzi individuálnymi aspiráciami a spoločenskými potrebami a je cestou prekonávania neantagonistických protirečení medzi školskou prípravou a rýchle sa rozvíjajúcimi spoločenskými podmienkami aplikácie tejto prípravy.

Všeobecné, polytechnické vzdelanie na všeobecnevzdelávacej škole realizuje sa vo výchovno-vyučovacom procese. Výchovno-vyučovací proces charakterizuje vzájomná spätosť a podmienenosť činnosti učiteľa a žiaka. Ide o dynamickú sústavu, ktorej základné články sú učiteľ a žiak. Podľa E. Stračára je učiteľ riadiacou a žiak riadenou zložkou tejto sústavy, pričom vo výchovno-vyučovacom procese vznikajú spätnoväzbové vzťahy. »Spätnoväzbové spojenie medzi zložkami danej sústavy zabezpečuje, že riadiacia zložka, vysielajúca podnety k riadenej zložke, je sústavne informovaná o dosahu podnetov pre riadenú zložku.«⁷⁾

Koncepciu prof. Stračára môžeme aplikovať aj na subsystém všeobecného, polytechnického vzdelania v rámci systému pracovnej výchovy. Riadenie procesu osvojovania všeobecnevzdelávacích, polytechnických vedomostí, spôsobilostí, zručností a návykov a rozvíjanie praktickej činnosti v škole vyžaduje si exaktné vymedzenie cieľov a vedecký prístup k výberu, koordinácii a koncentrácii vyučovacieho obsahu v jednotlivých vyučovacích predmetoch (vyučovacích cykloch). Týka sa to nielen predmetov povinného vyučovania, ale aj fakultatívnych a nepovinných vyučovacích predmetov. Požiadavka vyššej efektívnosti všeobecného, polytechnického vzdelania predpokladá súčasne uplatňovanie takých metód a organizačných foriem, ktoré budú zodpovedať stanoveným cieľom, náročnému obsahu a vedeckému riadeniu výchovno-vzdelávacieho procesu. Aj v tomto prípade možno akceptovať názor E. Stračára »o podstatnom vplyve jednoty obsahovej a procesuálnej stránky na dosahované výsledky«.⁸⁾

V minulosti sa objavovali názory, ktoré obmedzili vzdelávací základ

⁷⁾ Stračár, Emil: *Systém a metódy riadenia učebného procesu*. Bratislava 1967, s. 326.

⁸⁾ Tamže, s. 330.

pracovnej výchovy vo všeobecnevzdelávacej škole na technické, prípadne na praktické predmety (pracovné vyučovanie, základy techniky a pod.). Predmety technického cyklu sú nepochybne dôležitou súčasťou vzdelávacieho základu pracovnej výchovy, ale nemôžu nahradzovať širokú vzdelávaciu bázu. Požiadavka jednoty duševnej a fyzickej práce, sústavne rastúce nároky na teoretické základy pracovných činností je v súlade s vývinovým trendom spoločenskej praxe a predpokladá zvyšovanie samostatnosti a tvorivosti pracovníkov v rozhodujúcich povolaniach. Preto je rozšírenie všeobecnevzdelávacieho, polytechnického fundamentu pracovnej výchovy nevyhnutné.

Osobitne významná je požiadavka, aby sa vo všeobecnevzdelávacích školách uplatňoval princíp polytechnizmu vo všetkých vyučovacích predmetoch. Valné zhromaždenie Akadémie pedagogických vied Sovietskeho zväzu posúdilo v decembri 1974 túto problematiku a dospelo k jednoznačnému záveru, že v súčasných podmienkach treba pod polytechnickým vzdelaním rozumieť: »... široké vzdelanie, zamerané na potreby života, umožňujúce človeku socialistickej spoločnosti aktívnu tvorivú účasť v spoločenskej výrobe. Vzdelanie, ktoré formuje základné črty všestranne rozvinutej osobnosti — schopnosť samostatného ovládania znalostí a základných zákonov rozvoja prírody a spoločnosti, pripravenosť a schopnosť pracovať. Polytechnické vzdelanie poskytuje základy, fundament nasledujúcej profesionálnej prípravy, podmieňuje uvedomelý výber cesty človeka k povolaniu.«⁹⁾

Široko poňaté všeobecné, polytechnické vzdelanie zodpovedá perspektívnym rozvojovým tendenciám socialistickej spoločnosti a tvorí svojou podstatou základný článok systému pracovnej výchovy vo všeobecnevzdelávacej škole.

2. Záujmové pracovné činnosti

Osobnosť človeka formujú nielen intencionálne činnosti, ktoré vo svojej podstate sú vykonávaním povinností, ale v značnej miere špecifické funkcionálne činnosti, ktoré umožňujú uplatňovanie najrozličnejších, obsahovo a formou diferencovaných záujmov. Záujmové pracovné činnosti prehlbujú a rozvíjajú poznatky získané vo vyučovaní, zdokonaľujú spôsobilosti a zručnosti a upevňujú príslušné návyky. V podstatnej miere rozširujú aplikačné možnosti a poskytujú diferencované podmienky pre tvorivé uplatňovanie vedomostí, spôsobilostí, zručností a návykov v praxi.

M. Šuška uvádza v jednej zo svojich publikácií výrok prvého sovietskeho nositeľa Nobelovej ceny N. N. Semionova, ktorý výstižne načíta význam záujmovej činnosti pre spoločenskú prax:

»Čím viac sa blížíme ku komunizmu a skracujeme pracovný čas, tým väčší počet ľudí sa bude vo voľnom čase s nadšením zaoberať vedeckou a technickou tvorivou prácou, lebo poskytuje človeku najväčšiu radosť, umožňuje mu prejavíť jeho schopnosti v záujme spoločnosti. Nie je ďaleko doba, keď tento spoločenský »sektor« vedy bude určovať jej rozvoj nie menej ako štátne vedecké a vedecko-technické ústavy a laboratória.«¹⁰⁾

⁹⁾ Zubov, V. G.: *Politechničeskoje obrazovanie v sovremennych uslovijach*, Sovetskaja pedagogika 1975/3, Moskva, s. 7.

¹⁰⁾ Citované podľa knihy M. Šuška: *Výchova k tvorivej práci*, Bratislava 1966, š. 5.

Výskum záujmových činností žiakov ukazuje, že ich doterajšia orientácia nie je v plnom súlade so spoločenskými potrebami. Prirodzene by bola veľmi škodlivá unitarita záujmov, ich jednostranné zameriavanie na isté oblasti. Nepochybná je však potreba utvárania obsahových, kadrových, materiálne-technických podmienok pre takú orientáciu záujmových činností, ktorá bude v súlade s celkovým trendom rozvoja spoločnosti. V súčasnom období prevažujú záujmové činnosti v oblasti kultúry a športu, v poradí početnosti nasledujú vzdelávacie a ešte v menšom rozsahu vedecko-technické záujmy, ktoré sa realizujú v tvorivých pracovných činnostiach. K podobným poznatkom dospeli aj viaceré výskumy v zahraničí, napríklad výskum sovietskych vedcov A. G. Charčeva a M. N. Periljeva.¹¹⁾

Uvedený stav súvisí v nemalej miere s nedostatočným podnecovaním vedeckotechnických záujmov v škole, v rodine, v spoločenských organizáciách a v masových komunikačných prostriedkoch.

Aj športové a kultúrne záujmy majú skôr pasívny, konzumentský charakter (sledovanie športových podujatí — už menej systematická športová činnosť, počúvanie a nahrávanie hudobných programov, najmä populárnej hudby — v podstatne menšom rozsahu hra na hudobnom nástroji, účasť na kultúrno-estetikej tvorivosti).

Zväčšenie zastúpenia aktívnych vedeckotechnických činností si vyžaduje nielen príslušnú systematickú orientáciu v škole, rodine, v spoločenských organizáciách a masových komunikačných prostriedkoch, ale aj utváranie lepších podmienok pre výkon záujmových pracovných činností (m. i. dostatok kvalifikovaných vedúcich záujmových krúžkov a iných organizačných útvarov, primerane vybavené priestory, zásobovanie materiálom, zabezpečovanie príručiekami, odbornou literatúrou a pomôckami).

Medzi záujmovými pracovnými činnosťami majú osobitný význam tvorivé vedeckotechnické činnosti. Ich kvantitatívny a kvalitatívny rozvoj vyžaduje si cieľavedomé riadenie. Z tohto hľadiska je zaradenie subsystému záujmových pracovných činností do systému pracovnej výchovy nevyhnutným predpokladom dynamizácie pracovnej výchovy, rozvoja tvorivých pracovných činností a neskôršie, po začleňovaní do práce a života spoločnosti, racionálnejšieho využívania voľného času.

Škola, rodina, mládežnícka a detská organizácia a jej zariadenia (domy pionierov a mládeže, stanice mladých technikov a prírodovedcov, kluby mládeže) môžu rozvoj vedeckotechnickej tvorivosti plánovite podporovať a usmerňovať. Napríklad v Sovietskom zväze zvyšuje sa úsilie o výraznejšiu orientáciu záujmových činností mládeže na vedeckotechnickú tvorivosť. Ako uvádza J. S. Stoljarov, podriaďuje sa orientácia tejto činnosti cieľom systému pracovnej výchovy. Jednota cieľov a deľba práce medzi školou a mimoškolskými výchovnými zariadeniami zvyšuje efektívnosť tvorivých záujmových pracovných činností. J. S. Stoljarov píše medzi iným:

»V rokoch školskej dochádzky objavujú sa vzťahy a tvorivé náklonnosti detí. V školských technických krúžkoch neraz sa vyhraňujú záujmy budúcich inžinierov a technikov, vedcov a konštruktérov, novátorov výroby, vynálezcov a zlepšovateľov. Úloha staníc mladých technikov a domov

¹¹⁾ *Socialnyje issledovanija*, vypusk 2, Moskva 1968, s. 211 a ďalšie.

pionierov spočíva v tom, pomáhať školám pri zakladaní záujmových krúžkov; rozpracovať na základe najnovších skúseností efektívnu metodiku činností žiakov rozličného veku, pomáhať vo vytváraní materiálnej základne krúžkov. Veľký význam nadobúda v tejto súvislosti práca mimoškolských zariadení, ktoré pripravujú inštruktorov z radov spoločenských aktivistov (inžinierov, technikov, študentov, vojakov, vedúcich krúžkov zo žiakov vyšších ročníkov).¹²⁾

V posledných rokoch rozšírili sa v Sovietskom zväze vedeckotechnické spoločnosti žiakov a študentov a združenia mladých priateľov vedy a techniky. Táto organizačná forma reprezentuje nateraz najvyššiu úroveň vedeckotechnických záujmových pracovných činností. Ako sa uviedlo na zasadnutí Akadémie pedagogických vied ZSSR v dňoch 11. a 12. decembra 1974, dosahujú nové inštitúcie významné úspechy, napríklad v Čeljabinskej oblasti vznikla široká sieť týchto útvarov, ktoré odrážajú výrobnou-ekonomický profil oblasti. Oblastná vedeckotechnická spoločnosť žiakov a študentov má svoje pobočky na školách. Veľkú pomoc pri riadení činností poskytujú katedry na vysokých školách technických a pedagogických a priemyselné podniky. Vplyvom progresívnych foriem rozvoja vedeckotechnickej tvorivosti dosiahli sa lepšie výsledky pri aplikácii polytechnického princípu v praxi, ale aj učebných výsledkov v matematike, fyzike a chémii. Zistil sa bezprostredný pozitívny vplyv na profesionálnu orientáciu žiakov.

Ďalšou formou rozvíjania záujmových pracovných činností žiakov je zriaďovanie klubov mladých technikov a prírodovedcov v priemyselných závodoch, v stavebných podnikoch, vo vedeckovýskumných ústavoch a pri vedeckotechnických spoločnostiach.

Hlavnou úlohou vedeckotechnických záujmových pracovných činností je poznávať a osvojovať si teoretické základy náročných technických a technologických javov v najdôležitejších odvetviach výroby a služieb. Tejto úlohe majú zodpovedať aj metódy činnosti — ide predovšetkým o konfrontáciu teoretických poučiek s ich aplikačnými možnosťami. Preto patrí technické modelovanie, jednoduchý laboratórny experiment, práca s modernými meriacimi a kontrolnými prístrojmi, zaznamenávanie výsledkov experimentu, jeho interpretácia a pokus o vyjadrenie v jednoduchých projektoch, v technickej a technologickej aplikácii k dôležitým metódam záujmovej pracovnej činnosti. Postupuje sa od širšieho, teoretického základu k užšej, špecializovanej aplikácii, ktorá sa zameriava na vymedzené odvetvie výroby a služieb a odráža profiláciu existujúcej výroby a vedeckotechnickej inštitúcie.

Keď akademik B. M. Kedrov hovoril o veľkom význame rozvíjania tvorivosti a objaviteľstva u mládeže, žiadal od pedagogickej a psychologickej vedy venovať väčšiu pozornosť tejto problematike. Poznamenal medzi iným:

»Skúmanie tvorivých schopností a záujmov detí a mládeže, predovšetkým u žiakov rozličného veku, môže osvetliť vznik niektorých foriem vedeckého poznávania.«¹³⁾

Zovšeobecnením našich a zahraničných skúseností sme dospeli k záve-

¹²⁾ Stoljarov, J. S.: *Техническое творчество учащихся как средство политехнического образования и трудового воспитания*. Педагогика 1975/3, Moskva, s. 72.

¹³⁾ Kedrov, B. M.: *О теории научного открытия*. In: *Научное творчество*, zborník, Moskva 1969, s. 91.

ru, že vo vedeckotechnických záujmových pracovných činnostiach je rozhodujúce prehlbovanie teoretických poznatkov, rozvíjanie tvorivého myslenia, spôsobilostí a zručností potrebných k ich vymedzenej aplikácii pri riešení problémových úloh a možnosť v užšie špecializovanej oblasti dospieť k novým alebo zdokonaleným modelom riešenia.

Subsystém záujmových pracovných činností bezprostredne nadväzuje na subsystém všeobecného, polytechnického vzdelania a je predpokladom pre fungovanie ďalších subsystémov pracovnej výchovy — tvorivej spoločensko-prospešnej pracovnej činnosti a adekvátnej profesionálnej orientácie.

V československej výchovno-vzdelávacej sústave urobili sa konkrétne kroky, aby sa ďalej priblížila k praktickej realizácii nových aspektov záujmovej pracovnej činnosti žiakov.

Tvorivý kolektív Výskumného ústavu pedagogického v Prahe pod vedením R. Opatu spracoval m. i. »Program výchovnej práce na základnej škole«, ktorý obsahuje nové, progresívne podnety. V oblasti vedeckotechnickej záujmovej činnosti vychádza program z požiadavky spájania učenia s prácou s cieľom rozvíjať spoločensky užitočnú tvorivú pracovnú činnosť žiakov. »Program« uvažuje medziiným o rozširovaní modelárskych, rádiotechnických, biologických a šľachtiteľských krúžkov na školách. Ako nový podnet navrhuje sa m. i. zriaďovanie modelárskeho krúžku z oblasti stavebníctva (urbanizmu). Dôležité je, že »Program« považuje záujmovú pracovnú činnosť za organickú súčasť systému pracovnej výchovy a vychádza z bezprostrednej spätosti všeobecného, polytechnického vzdelania, záujmovej činnosti, verejno-užitočnej práce a profesionálnej orientácie.

3. Verejno-užitočná pracovná činnosť

Ako už samotný názov dokazuje, ide o pracovnú činnosť, ktorá sa koná mimo školy, verejne, v spoločenskom prostredí a prináša úžitok, ktorý spravidla možno vyjadriť aj finančne. Subsystém verejno-užitočnej pracovnej činnosti účinne spája systém pracovnej výchovy v škole so spoločenským prostredím a poskytuje priestor pre bezprostredné kontakty žiakov s robotníkmi, družstevnými roľníkmi, inžiniermi a technikmi. Ide o praktickú a konkrétnu realizáciu spojenia školy so životom, základného princípu socialistickej pedagogiky, ktorá vždy považovala a považuje verejno-užitočnú prácu za súčasť pracovnej výchovy. Na osobitnom zasadnutí Akadémie spoločenských vied ZSSR v decembri 1974 hovoril o tom V. G. Zubov:

»Prax sovietskej školy rozvíjala rozličné formy organizácie práce žiakov, ukázala ich vysokú efektívnosť. Zovšeobecnenie a zdokonaľovanie tejto skúsenosti je jednou z najdôležitejších úloh vedcov-pedagógov a praktikov.«¹⁴⁾

Na zasadnutí APN ZSSR upozorňovalo sa v tejto súvislosti na význam spolupráce škôl a závodov pri organizácii verejno-užitočnej práce a pri zameraní tejto činnosti v súlade s ekonomickými potrebami príslušnej obce, mesta, okresu a oblasti. Osobitný význam sa prisudzoval začleňova-

¹⁴⁾ Zubov, V. G.: *Politechničeskoe obrazovanie v sovremennych uslovijach*. Pedagogika 1975/3, Moskva, s. 9—10.

niu do výrobných kolektívov a naopak zvyšovaniu vplyvu týchto kolektívov na výchovno-vzdelávaciu činnosť.

Doterajšie skúsenosti s verejno-užitočnou činnosťou žiakov sú rôznorodé. Popri dobrých poznatkoch vyskytla sa aj živelnosť, náhodnosť, nedostatočná príprava, slabá organizácia verejno-užitočnej činnosti. Dôsledkom toho nestala sa ešte verejno-užitočná pracovná činnosť na každej škole organickou súčasťou systému pracovnej výchovy. Dosiahnuť obrat aj v tomto dôležitom článku systému pracovnej výchovy patrí k naliehavým úlohám socialistickej pedagogiky aj v Československej socialistickej republike.

Verejno-užitočná pracovná činnosť má umožňovať tvorivé, praktické uplatňovanie vedomostí, spôsobilostí, zručností a návykov, ktoré si žiaci osvojovali v procese všeobecného, polytechnického vzdelávania a v záujmových pracovných činnostiach. Ide o pracovné činnosti v žiackom kolektíve, ktorý sa zaraďuje do širších kolektívov pracujúcich (závod, podnik, družstvo, plnenie záväzkov a iných pracovných úloh v rámci obce, mesta, okresu).

Efektívnosť verejno-užitočnej pracovnej činnosti zvyšuje, keď je súčasťou dlhodobého plánu, ktorý podmieňuje nadväznosť v komplexnom systéme pracovnej výchovy na škole (obsahove, organizačne). Verejno-užitočná činnosť sa uskutočňuje spravidla za pomoci spoločenských a výrobných inštitúcií. Podieľa sa na nej každý žiak tak, aby mohol uplatňovať svoje schopnosti a záujmy čo najoptimálnejšie. Z tohto dôvodu je žiadúca vnútorná diferenciacia činností, dôsledná delba práce a určenie konkrétnych úloh pre každého člena žiackeho kolektívu. Popri dlhodobých činnostiach, ktoré sa spravidla konajú v primeranom rozsahu počas celého školského roku, sú aj krátkodobé činnosti, ktoré si však vyžadujú operatívnu prípravu na dobrej úrovni. Čím kratší čas je k dispozícii na prípravu, tým väčšia je zodpovednosť učiteľov, výchovných a iných pracovníkov, ktorí zodpovedajú za organizáciu práce.

V poslednom období objavili sa v odborných publikáciách diskusie teoretikov a praktikov o tom, či sa má za verejno-užitočnú prácu považovať len telesná práca žiakov. Spoločenský rozvoj a narastanie intelektuálneho faktora vo výrobe, v službách a v ostatných spoločenských odvetviach predpokladá, že verejno-užitočné pracovné činnosti budú zahŕňať aj organizátorskú, koncepcnú, plánovacia, projekčnú, konštrukčnú, manipulačnú činnosť žiakov, pričom kvalifikovaná produktívna činnosť naďalej zostáva ich podstatnou súčasťou. Jednotlivé čiastkové činnosti však tvoria komplex, v rámci ktorého každý žiak nájde svoje tvorivé uplatnenie. Dosiahnuť tento cieľ je základnou funkciou subsystému verejno-užitočnej pracovnej činnosti žiakov. Predpokladom je dobrá príprava verejno-užitočnej činnosti.

Pri príprave verejno-užitočnej pracovnej činnosti budú učitelia (výchovní pracovníci) prihliadať k množstvu podmieňujúcich faktorov, pričom základným faktorom sú žiaci (žiacke kolektívy), ich vekové zvláštnosti, psychické a fyzické predpoklady a predbežná kvalifikácia pre výkon príslušnej verejno-užitočnej činnosti. Ďalšie faktory sú charakter práce, z toho vyplývajúca organizácia a riadenie pracovnej činnosti, pracovný režim, pracovné prostredie, pracovný predmet a prostriedky.

Podľa skúseností v školách Nemeckej demokratickej republiky má dlhodobé plánovanie verejno-prospešnej práce žiakov pozitívny vplyv

nielen na efektívnosť pracovných výkonov, ale aj na výsledky vo vyučovaní, na morálne-politický profil žiakov a na ich verejnú angažovanosť. H. Engel upozorňuje na bezprostredný vzťah verejno-užitočnej práce a profesionálnej orientácie. Hodnotiac skúsenosti píše:

»Verejno-užitočná práce žiakov ako náročná pracovná činnosť má nielen spoločensko-produktívny úžitok, ale má veľký význam aj pre stvárňovanie ich vlastného života a pre ich zdravý vývin.«¹⁵⁾

Poznatky z NDR osobitne zdôrazňujú dlhodobú náročnú prípravu a organizačné zabezpečenie verejno-užitočnej pracovnej činnosti, ktorá má zahrnúť:

- prípravu pracoviska, materiálov, technických podkladov,
- plán rozmiestňovania žiakov na pracovisku a individuálne pracovné úlohy žiakov,
- pracovnú inštrukciú (ústnú, názornú, prípadne demonštráciu pracovných úloh),
- riadenie a kontrolu pracovných činností, pomoc pri riešení zložitých pracovných úkonov,
- vyhodnotenie pracovnej činnosti,
- odovzdanie výsledkov pracovnej činnosti, pracovných prostriedkov a pracoviska.

V programoch výchovnej práce pre jednotlivé typy všeobecnevzdelávacích škôl v ČSSR (základné školy, gymnáziá) uvažuje sa o širšom využívaní verejno-užitočných pracovných činností žiakov. Zdôrazňuje sa význam tejto činnosti pre rozvoj technického a ekonomického myslenia žiakov, ich organizačných schopností, pre upevnenie disciplíny v rámci žiackeho kolektívu. Ako príklady verejno-užitočných pracovných činností uvádza »Program výchovnej práce pre základné školy« medziiným výrobu učebných pomôcok, hračiek pre materské školy a úžitkových predmetov. Široké možnosti uplatnenia sú pre výsadbu stromov a okrasných rastlín, účasť na výstavbe športových areálov, starostlivosť o životné prostredie v obci, pre ochranu prírody. K zaujímavým podnetom patrí výroba a sústavná starostlivosť o plakáty, nástenky, vývesné skrine a iné formy názornej agitácie. Osobitný spoločenský a morálno-politický dosah má starostlivosť o starších spoluobčanov a pracovné činnosti žiakov, ktoré s ňou súvisia.

Podstatný význam majú vekuprimerané plánované pracovné činnosti v priemysle, stavebníctve, v poľnohospodárstve a lesníctve, ktoré poskytujú istú základnú kvalifikáciu a umožňujú využívať už nadobudnuté teoretické vedomosti a praktické zručnosti.

4. Profesionálna orientácia

Súčasťou systému pracovnej výchovy je subsystém profesionálnej orientácie, ktorá dovršuje prípravu žiaka všeobecnevzdelávacej školy na voľbu ďalšieho študijného smeru a povolania. V tomto zmysle je profesionálna orientácia nielen organickou súčasťou systému pracovnej výchovy, ale aj výsledkom a kritériom účinnosti pracovnej výchovy.

Problematicu profesionálnej orientácie žiakov škôl I. a II. cyklu musíme posudzovať z aspektov vplyvu vedeckotechnickej revolúcie na štruktúru povolání a vývinový trend výchovno-vzdelávacej sústavy. Ide v pod-

¹⁵⁾ Engel, Herbert: *Zur Planung der produktiven Arbeit*. Berlin 1973, s. 9.

state o konfrontáciu perspektívnych spoločenských potrieb s cieľmi, obsahom, metódami i formami pracovnej výchovy na jednotlivých školských stupňoch, v mimoškolských vzdelávacích inštitúciách a v rodine. Poskytovanie primeraných informácií o perspektívach jednotlivých povolání a o štruktúre povolání v našej spoločnosti patrí do kontextu výchovno-vzdelávacej práce školy. Postup od informácií ku konkrétnej a individuálnej profesionálnej orientácii v rámci výchovno-vzdelávacieho procesu na škole je fundamentálnou súčasťou cieľavedomej a systematickej pracovnej výchovy. Súčasne však treba zdôrazniť, že problém voľby povolania presahuje rámec pracovnej výchovy a jej súčasti — profesionálnej orientácie. Rozhoduje tu mnoho objektívnych faktorov (ekonomické, sociálne, regionálne a pod.) a subjektívnych faktorov (fyzické a psychické predpoklady, rodinné a osobné záujmy a tradície, motívy, medziľudské vzťahy a iné). Preto nemožno zložitý, dlhodobý proces, ktorého výsledkom je voľba povolania, obmedziť len na profesionálnu orientáciu v škole. Proces voľby povolania je mnoho-dimenzionálny, spoločensky podmienený.

Nepochybne bude profesionálna orientácia determinovaná dvoma základnými faktormi — spoločenskou potrebou a osobnými vlastnosťami uchádzača. Spoločenská potreba zahŕňa súčasnú a výhľadovú potrebu kvalifikovaných pracovných síl, predpokladané štrukturálne zmeny v ich počte a kvalifikovanosti. Tieto objektívne údaje závisia od vývoja ekonomiky, vedy a techniky, majú vzťah najmä k problémom odmeňovania, organizácie práce, k nárokom na pracovné prostredie, hygienu a bezpečnosť pracovísk atď.

Prírodzene, spoločenské nároky na počet, rozmiestenie, profil a postavenie pracovníkov v jednotlivých povolaniach a pracovných činnostiach sú ovplyvnené aj politickými cieľmi, sociálnymi hľadiskami, systémom a úrovňou riadenia na všetkých stupňoch, kultúrnou úrovňou, regionálnymi zvláštnosťami a mnohými ďalšími hľadiskami. Jedným z týchto dôležitých objektívnych činiteľov je populačný vývoj. Uvedené primárne činitele ovplyvňujú aj sekundárne zmeny — napr. v školskom systéme, v počte študentov a žiakov na jednotlivých stupňoch, v obsahu, metódach a organizačných formách výchovno-vzdelávacieho procesu na školách, v štruktúre mimoškolskej vzdelávacej sústavy a pod.

Spoločenské zretele u každého jednotlivca treba konfrontovať so subjektívnymi činiteľmi — jednak s vlastnosťami osobnosti uchádzača, najmä jeho schopnosťami a záujmami, ale aj s celkovým vývinom jeho predchádzajúcej prípravy (s výsledkami v školskej a mimoškolskej činnosti, úrovňou príslušnej školy, rodinným a mimorodinným prostredím, v ktorom uchádzač žil). Domnievame sa preto, že náročná, ale primeraná konfrontácia objektívnych požiadaviek a subjektívnych predpokladov a želaní nemôže byť jednorázovým aktom, ale je dlhodobým procesom, v ktorom sledovanie a poznávanie žiaka najmä v škole, ale aj konzultácie s rodičmi môžu dokreslovať obraz o ňom. Odborná diagnostika schopností a záujmov a poskytovanie primeraných informácií o spoločenských nárokoch a možnostiach je súčasťou tohto procesu.

Optimálne výsledky v profesionálnej orientácii dosiahneme vtedy, keď konečné rozhodnutie bude výsledkom cieľavedomej výchovy k voľbe povolania v súčinnosti školy a ostatných inštitúcií.

Jednostranný prístup k tejto zložitej problematike je nesprávny. Rov-

nako chybné je zužovanie problematiky voľby povolania na psychologický poradenský servis, ako nedoceňovanie psychologických služieb škole, rodine a štátnej správe. V ponímaní procesu profesionálnej orientácie postupne sa prekonáva krátkodobý diagnostický prístup a všeobecne sa prijíma longitudinálny, formatívny, výchovný prístup, ktorého dôležitou súčasťou je kvalifikovaná komplexná diagnóza, ale aj ekonomická analýza profesionálnych perspektív.

Socialistická spoločnosť má eminentný záujem o to, aby boli optimálne využívané všetky prostriedky umožňujúce vysokú efektívnosť a úspešnosť voľby povolania každého mladého človeka. Problematika je interdisciplinárna, na jej teoretickom rozpracúvaní a praktickej realizácii podieľajú sa viaceré vedné odbory — pedagogika, psychológia, ekonomika, sociológia, lekárske vedy, právne vedy atď. Tomu zodpovedá aj široká účasť inštitúcií priamo zainteresovaných do procesu a výsledkov voľby povolania — rodina, škola, odborný poradenský servis, štátne orgány zodpovedné za bilanciu pracovných síl, spoločenské organizácie, masové komunikačné prostriedky a ďalšie inštitúcie. Našou úlohou je charakterizovať subsystém profesionálnej orientácie ako súčasť systému pracovnej výchovy na všeobecnevzdelávacej škole. Preto nebudeme na tomto mieste analyzovať všetky aspekty profesionálnej orientácie a voľby povolania.

Úlohou profesionálnej orientácie na všeobecnevzdelávacej škole (s osobitným zreteľom na základnú školu) je po analýze spoločenských a osobnostných aspektov prekonávaním neantagonistických protirečení medzi objektívnymi a subjektívnymi faktormi dospieť k optimálnemu súladu medzi osobnými aspiráciami žiaka a spoločenskými potrebami, respektíve možnosťami. Dosiahnuť tento cieľ možno predovšetkým vtedy, keď profesionálna orientácia bude organickou súčasťou systému pracovnej výchovy. Ide nielen o to, aby sme zistili, aký je žiak, ale aby sme po konfrontácii so sociálno-ekonomickým trendom formovali a rozvíjali jeho schopnosti, aby dosiahol maximum svojich možností. Dlhodobý formatívny proces profesionálnej orientácie na škole prispieje k tomu, aby sme mohli povedať, že sa žiak stal tým, akým mohol byť a mal byť. Profesionálna orientácia neuspokojuje sa preto s konštatovaním stavu a diagnózy, ale využívajúc diagnózu smeruje k optimálnemu riešeniu profesionálnej a životnej perspektívy žiaka.

Profesionálna orientácia v škole bude zahrňovať:

1. poznávanie žiaka,
2. intormovanie žiaka,
3. konzultovanie so žiakom,
4. dlhodobé výchovno-vzdelávacie formovanie žiaka v súlade s objektívnymi a subjektívnymi faktormi.

Diagnóza, profesionálne informácie a konzultácie vyúsťujú v profesionálnu prognózu a spoluutvárajú subsystém dlhodobej, formatívnej profesionálnej orientácie — súčasť systému pracovnej výchovy. Východiskom je poznanie osobnosti žiaka. Systematické sledovanie a zaznamenávanie vývoja žiaka počas dochádzky na všeobecnevzdelávacej škole sa opiera o školské a mimoškolské výkony a záujmy žiakov. Okrem obvyklých pedagogicko-psychologických metód hodnotenia môže poslúžiť aj špecifické pozorovanie, testy, riadené rozhovory so žiakom. Zisťovanie jeho názorov a postojov pomocou ankiet, dotazníkov alebo aj súťažnými úlo-

hami a riešenie problémových situácií patria k doplnkovým metódam. Poznávanie žiaka triednym učiteľom a ostatnými učiteľmi má byť doplnené názormi rodičov a sebahodnotením žiaka. Dôležitou súčasťou poznávania žiaka je odborná diagnóza za pomoci poradenského servisu.

Škola má dobre poznať najmä:

- a) záujmy žiaka o povolanie,
- b) úroveň jeho profesionálnych informácií,
- c) učebné a mimoškolské záujmy,
- d) pracovné tempo žiaka, jeho vzťah k duševnej a fyzickej práci,
- e) všeobecné a špecifické schopnosti žiaka,
- f) režim dňa,
- g) zdravotný stav,
- h) medziľudské kontakty, vzťah k vrstovníkom, k rodičom a súrodencom,
- i) základné životné postoje žiaka, jeho svetonázorovú orientovanosť,
- j) charakterové, vôľové a povahové vlastnosti žiaka.

Na týchto objektívnych a subjektívnych údajoch môže spočívať systematické výchovné pôsobenie na žiakov v smere, ktorý zodpovedá ich osobnostnej štruktúre, pričom sa zohľadňujú aj objektívne, spoločenské faktory.

Ďalším predpokladom vysokej efektívnosti procesu profesionálnej orientácie je dokonalé poznanie prijímajúcich inštitúcií, podmienok práce a štúdia v príslušných učebných a študijných odboroch, pracoviskách a školách. Na základe toho môže škola poskytovať primerané profesionálne informácie.

Mnohé z nových a perspektívnych profesií sú vo verejnosti málo známe, ani učitelia nepoznajú požiadavky na uchádzačov a pravidla nemajú k dispozícii príslušné informačné materiály. Tým menej môžu si utvoriť obraz o nových povolaniach rodičia a samotní žiaci. Efektívna profesionálna orientácia nie je mysliteľná bez primeranej profesionálnej a školskej informácie. Nadväznosť profesionálnej informácie na polytechnické vyučovanie, na záujmové pracovné činnosti a verejno-prospešnú prácu umožňuje aktívnu konfrontáciu vlastných schopností žiakov so základnými požiadavkami dôležitých povolání. Aj v tomto smere sa jednoznačne uplatňuje polytechnický aspekt profesionálnej orientácie.

Osobitný význam majú informácie o robotníckych profesiách, ktoré školám poskytujú štátne orgány a odborný servis. Je potrebné, aby zahrnuli najmä nasledovné údaje (aj so zreteľom na konkrétne regionálne podmienky):

- zaradenie profesie do výrobnjej technológie,
- informácie o charaktere výroby, o použitých materiáloch, o základných technických a ekonomických ukazovateľoch,
- rámcové údaje o požiadavkách na fyzické a psychické predpoklady pri výkone jednotlivých povolání v konkrétnom podniku (nároky na zrak, sluch, hmat, čuch, chuťové a tepelné odhady, rýchlosť reakcie, nároky na silu, presnosť atď.),
- charakteristiku pracovísk — umiestenie, priestor, osvetlenie, hluk, prašnosť, vibrácia, tepelné pomery, vlhkosť, použité mechanizmy, dochádzka, pracovný čas, pracovné tempo, spôsob výkonu povolania z hľadiska polohy, hygienické a bezpečnostné podmienky,

- podrobné informácie o rozsahu teoretickej prípravy, o spôsobe a podmienkach výcviku a možnostiach získať ďalšiu, vyššiu kvalifikáciu,
- oboznamovanie sa s platovými, sociálnymi, kultúrnymi a inými podmienkami (napr. ubytovanie, stravovanie, ošatenie, možnosti na športovanie a zábavu),
- nezanedbateľnou súčasťou takýchto informácií sú aj základné údaje o histórii príslušných závodov, o ich úspechoch doma a v zahraničí, o ich podiele na tvorbe národného dôchodku, o jednotlivých významných pracovníkoch, o účasti pracovníkov na boji za socialistické zriadenie atď. Často môžu takéto morálne stimuly rozšíriť a prehĺbiť vzťah k povolaniu a motivačnú bázu rozhodovania.

Okrem konkrétnych, regionálne zameraných profesionálnych informácií je podstatnou súčasťou profesionálnej informácie poskytovanie údajov o dlhodobom, perspektívnom rozvoji štruktúry spoločnosti, ekonomiky, vedy, techniky a kultúry v celoštátnom a celoslovenskom meradle. To isté sa vzťahuje aj na školské informácie, ktoré by mali poskytovať nielen údaje o jednotlivých študijných odboroch na stredných a vysokých školách, o nárokoch, obsahu a podmienkach štúdia, ale aj základné vedecké prognózy so zvláštnym zreteľom na možnosti uplatnenia sa absolventov príslušných študijných smerov.

Doteraz sa v plnej miere nedocenila úloha individuálnej profesionálnej konzultácie výchovného poradcu a triedneho učiteľa so žiakmi počínajúc od nižších ročníkov II. stupňa základnej školy. Pri takýchto konzultáciách by mali byť občas aj rodičia (nejde len o jeden pohovor počas celej školskej dochádzky). Počas konzultácie môžu sa využívať všetky objektívne informácie o žiakovi a konfrontovať s názormi a postojmi žiaka. Systematické profesionálne konzultácie dávajú možnosť vidieť žiaka vo vývine, porovnávať zmeny a signalizovať prípadné problémy. Výsledky konzultácií sa dávajú k dispozícii aj iným učiteľom.

Pri polytechnickom zameraní profesionálnej orientácie je nevyhnutná širšia, systematická a dlhodobá spolupráca so závodmi, podnikmi, družstvami, so spoločenskými organizáciami a inštitúciami. Bohaté skúsenosti z praktickej realizácie polytechnického zamerania v profesionálnej orientácii majú v Sovietskom zväze. V tejto súvislosti uvádza N. N. Čistjakov:

»Pri realizácii princípu polytechnizmu v profesionálnej orientácii vyžaduje sa vytvorenie príslušných pedagogických podmienok. Na základe výskumu sme prišli k záveru, že k tomu patria pracovné polytechnické praktikumy, ktoré spájajú aspekty polytechnického vyučovania a profesionálnej orientácie.«¹⁶⁾

Profesor Čistjakov uvádza mnoho konkrétnych príkladov, najmä z oblasti Kemerovo, kde zriaďovanie kabinetov profesionálnej orientácie v závodoch umožnilo hlbšie spájanie polytechnického vzdelávania s profesionálnou orientáciou. Sovietske skúsenosti budú aj v tejto problematike zdrojom podnetov pre nás.

Záverom možno konštatovať, že efektívnosť profesionálnej orientácie sa zvýši predovšetkým vtedy, keď škola, rodina, štátne a spoločenské inštitúcie prehĺbia svoju spoluprácu a profesionálna orientácia bude tvoriť organickú súčasť systému pracovnej výchovy. Ide najmä o:

¹⁶⁾ Čistjakov, N. N.: *Polytechnickij princip professional'noj orientacii v srednej obščesobrazovatel'noj škole*. Pedagogika 1975/3, Moskva, s. 86.

- lepšiu informovanosť o vývoji spoločnosti a štruktúre povolání a dôslednejšie uplatňovanie polytechnického princípu v profesionálnej orientácii;
- kvalifikovanejšie sledovanie a rozvíjanie záujmov a diagnostikovanie schopností žiakov;
- cieľavedomé rozšírenie ich motivačnej bázy;
- dôslednejšie skĺbenie jednotlivých výchovno-vzdelávacích zásahov a činiteľov v rámci systému pracovnej výchovy;
- individuálny prístup k žiakom s prihliadnutím na základné sociálne aspekty a účinnú pomoc školy pri rozvoji schopností a záujmov s osobitným zreteľom na žiakov z rodín robotníkov a družstevných roľníkov;
- dobudovanie odborného poradenského servisu a rozšírenie jeho služieb škole;
- upevnenie postavenia a zvyšovanie kvalifikácie výchovných poradcov na školách a širšie zainteresovanie všetkých učiteľov do profesionálnej orientácie;
- užšiu spoluprácu školy s rodinou a spoločenskými organizáciami;
- cieľavedomejšie využívanie masových komunikačných prostriedkov na profesionálnu orientáciu s dlhodobejším zameraním.

Riešenie uvedených problémov presahuje rámec školy a vyžaduje si širšiu účasť vedeckých inštitúcií na skúmaní problematiky, na prenášaní nových poznatkov do praxe, pričom je žiadúca čo najužšia spolupráca pedagógov, psychológov, sociológov, ekonómov a školských lekárov so školskou a hospodárskou praxou pri rešpektovaní dlhodobých spoločenských koncepcií.

Další rozvoj socialistickej spoločnosti je podmienený predovšetkým účasťou jej členov na pracovnom procese, na rozvoji materiálneho a duchovného bohatstva spoločnosti, ale poskytuje aj najširšie možnosti na formovanie osobnosti človeka, na jeho sebarealizáciu. V súčasnom období je ľudská práca nerozlučne spätá s vedou a technikou; preto sa musí zosilňovať vedeckotechnická orientácia pracovnej výchovy.

Veda a technika sa stávajú najdynamickejšími faktormi rozvoja spoločnosti a ich podiel na stvárňovaní profilu socialistického človeka sa bude zvyšovať. Veda a technika nie sú len prostriedkom na vydobývanie a zachovanie vlastnej existencie človeka, ale aj nástrojom pre rozšírenie množstva a prehĺbenie kvality informácií o svete a o sebe samotnom. Slúžia v socializme človeku, ale človek musí vedu a techniku dokonale ovládať. Všetky uvedené úvahy sme sa snažili uplatniť pri koncipovaní teoretických základov systému pracovnej výchovy ako súčasti supersystému komunistickej výchovy so zámerom upevňovať spojenie výchovno-vzdelávacej sústavy so životom spoločnosti.

СИСТЕМА КОММУНИСТИЧЕСКОГО ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ

Коммунистическое воспитание — это сложная система, в состав которой входит и субсистема трудового воспитания. Особое значение в системном анализе трудового воспитания имеет прогностический аспект. Цель, содержание, процесс и средства трудового воспитания надо рассматривать и определять в зависимости от прогноза дальнейшего развития общества, экономики, науки, техники и всех их предполагаемых изменений.

При определении структуры системы коммунистического трудового воспитания мы назначили основные классификационные точки зрения: содержание и институцию. С точки зрения содержания в состав системы входят следующие субсистемы:

1. всеобщее, политехническое образование,
2. факультативная трудовая деятельность,
3. общественная трудовая деятельность,
4. профессиональная ориентация.

С точки зрения институций будет структура системы коммунистического воспитания последующая:

1. трудовое воспитание в семье,
2. трудовое воспитание в школе,
3. трудовое воспитание в разных внешкольных институциях,
4. трудовое воспитание в общественных организациях.

Всеобщее политехническое образование является основой и исходным пунктом развития богатой и разнообразной творческой трудовой и общественной деятельности

и долговременного процесса профорientации. Система трудового воспитания содействует при формировании тесной и динамической связи между школой и политической, производственной и культурной деятельностью социалистического общества.

Дальнейшее развитие социалистического общества зависит прежде всего от развития материального и духовного богатства общества и от привлечения всех его членов к трудовой деятельности. Труд, это не только источник развития общества, но он также обеспечивает формирование личности человека и его самопознания и самоопределения. В настоящее время человеческий труд неразрывно связан с наукой и техникой, вот почему надо укреплять научно-техническую ориентировку трудового воспитания.

Наука и техника становятся самыми динамичными факторами развития общества и их участие в формировании личности социалистического человека будет усиливаться. Наука и техника, это не только средства, при помощи которых человек приобретает и сохраняет условия собственной жизни, но и источник сведений и информации о окружающем его мире и о себе самом. Наука и техника служат социалистическому обществу, но человек должен их знать и владеть ими. Все вышеприведенные рассуждения мы пытались внедрить в теоретическую основу трудового воспитания, составную часть системы коммунистического воспитания так, чтобы укрепить связь между воспитанием и образованием и жизнью общества.

ONDREJ BALÁŽ

THE SYSTEM OF COMMUNIST WORK EDUCATION

Communist education is a complex system, one part of which is the sub-system of work education. In the system analysis of work education, prognostic orientation is of particular significance. The objectives, the content, the process and the media of work education must be

judged and determined within the context of the prognosis of the development of society as a whole and after confrontation with the trend of the development of the economy, science and technology, taking into account anticipated changes.

In defining the structure of the Commu-

nist work education system, two basic classifying aspects have been used — those concerning content and institution. As regards the aspect of content, the following sub-systems are included in the system:

1. general, polytechnical education,
2. hobby work activities,
3. work activities useful to society,
4. professional orientation.

As regards the institutional aspect, the structure of the Communist education system will be as follows:

1. work education in the family,
2. work education at school,
3. work education in educational institutions outside school,
4. work education in social organizations.

General, polytechnical education is the basis and starting point for the development of creative, many-sided hobby work activities, socially useful work and the long-term process of professional orientation. The system of work education creates firm and dynamic links between the school and the political, productive and cultural activities of the socialist society.

The primary condition for further development of a Socialist society is the participation of its members in the work-

ing process, in the development of material and cultural wealth of the society. Work is not only a source of the society's progress, but it also affords vast possibilities for the formation of personality, for man's self-realization. In the present period human work is inextricably linked with science and technology — and therefore scientific and technological orientation of work education must be continually reinforced.

Science and technology are becoming the most dynamic factors in the development of society and their share in moulding the profile of a Socialist man will keep on increasing. Science and technology are not only a means to ensure and preserve the very existence of man, but also an instrument for increasing the quantity and deepening the quality of information about the world and about man himself. Under Socialism, science and technology are in the service of man, but man must have mastered them. We have tried to apply all the above-mentioned ideas in drafting the theoretical bases of the work education system as part of the super-system of Communist education with the aim of reinforcing the connection of the educational system with the life of society.